

KENTSEL AÇIK MEKÂN OLARAK CADDELERİN KALİTE KRİTERLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE KAVRAMSAL BİR MODEL ÖNERİSİ: VAN CUMHURİYET CADDESİ ÖRNEĞİ

ÖZET

Kentsel mekânların varoluş amacı insandır ve kentler, kullanıcısı olan insandan bağımsız düşünülemezler. Buna karşın, 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan sanayi devrimi ve beraberindeki süreç kent nüfusunun hızla artmasına ve kentlerin hızla büyümesine sebep olmuş; hızla büyüyen kentler, büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm ile otomobiller kentlere egemen olmuş; dikey mimari ve yoğun inşaat faaliyetleri arasında kentler varoluş amacı insandan kopmuştur. İnsan-mekân etkileşiminin kopması, toplumların bir kentte yaşamaktan duydukları memnuniyeti ve iyi oluş hallerini olumsuz etkileyerek sağlıklı toplumların oluşmasına sebep olmuştur. 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, kentlerdeki bu toplumsal bunalımların sebepleri araştırılmaya başlanmış ve kentsel yaşam kalitesi çalışmaları ortaya çıkmıştır. Kentsel yaşam kalitesi çalışmaları ile kentlerin sosyal, fiziksel, ekonomik, kültürel, ekolojik birçok boyutu araştırılarak insanların bireysel ve toplumsal iyi oluş haline katkıda bulunan ve bir kentte yaşamaktan memnuniyet duymalarını sağlayan nitelikleri tespit etmek amacıyla, birçok bilim insanı çeşitli kriter ve göstergeler belirlemiştir. Kentsel yaşam kalitesinin fiziksel boyutunu oluşturan kentsel açık mekân kalitesi çalışmaları ise, kullanıcıların kentsel mekânda bulunmaktan ve mekânı kullanmaktan duyduğu memnuniyeti arttırmayı amaçlamakta; bu doğrultuda insanların mekânsal ihtiyaçlarını karşılaması beklenen niteliklerin, ihtiyaçları karşılama düzeyini arttırmak için birçok kriter ve gösterge önermektedir. Bu tez çalışmasının birincil amacı, küresel ölçekte birçok araştırmacı tarafından sunulmuş kentsel açık mekân kalite kriterlerinin birbiriyle olan kavramsal ilişkileri incelenerek ve benzerlik-farklılıklarıyla karşılaştırma-gruplamaları yapılarak kentsel açık mekân kalitesini ölçmeye yönelik kavramsal bir model önerisi sunmaktır. Bu modelin, kapsamlı, bütüncül ve özgün yapısıyla tüm kentsel açık mekânlarda uygulanabilirliği hedeflenmiştir. Modeli uygulamak için, bir kentsel açık mekân olan Van ili İpekyolu ilçesine bağlı Cumhuriyet Caddesi seçilmiştir. Örneklem-problem alanı olarak seçilen cadde, küresel ölçekte çoğu caddenin barındırdığı motorlu taşıt öncelikli bir işleve sahip olup kamusal mekân işlevi açısından oldukça zayıftır. Ulusal ölçekte, uygulama imar planlarının kentsel açık mekândaki sınırlayıcılıklarına ve yap-satçı politikayla şekillenmiş kimliksiz ve monoton bir forma sahiptir. Yerel ölçekte ise Van kenti, Türkiye yaşam kalitesi sıralamasında 81 il içerisinde 72. Sırada olup sosyal hayattan memnuniyet ve mutluluk düzeyleri düşük değerlere; Cumhuriyet Caddesi özelinde ise, kentin doğrusal kent merkezi ve en eski kent parçası olması sebebiyle fiziksel ve işlevsel bir eskimeye sahiptir. Tüm bu sebeplerle caddenin, mekân kalitesinin değerlendirilmesi ve yetersiz olan mekânsal niteliklerin tespit edilebilmesi için uygun bir örneklem alan olduğuna kanaat getirilmiş ve tez çalışmasının ikinci amacı "önerilen kavramsal modelin Van ili Cumhuriyet xxii Caddesi'nde test edilerek mekânın kalite kriterleri açısından yeterli olup olmadığının

tespit edilmesi ve yetersiz kriterler için mekânsal çözüm önerilerinin sunulması" olarak belirlenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda çalışma, "insanların mekânsal ihtiyaçları nelerdir?", "Caddenin bileşenleri nelerdir ve bu bileşenlerin nitelikleri neler olmalıdır? / Hangi nitelikler mekânı daha kaliteli yapmaktadır?", "Cumhuriyet Caddesi'nin sahip olduğu nitelikler kullanıcıların mekânsal ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli midir?", "Caddenin mekân kalitesinin arttırılmasına yönelik hangi müdahale biçimleri ve tasarım politikaları uygulanmalıdır?" sorularına cevap aranmıştır. Birinci ve ikinci araştırma sorularına cevap bulabilmek adına öncelikle literatür araştırması yapılmış olup mekânsal ihtiyaçlar ve insan-mekân etkileşimi irdelenmiştir. Sonrasında kentsel açık mekân genelinde ve cadde özelinde kentsel açık mekânların sınıflamaları, işlevleri ve formları incelenmiş; işlev ve formların mekânsal ihtiyaçlar ve insan-mekân etkileşimi bağlamında ne tür niteliklere sahip olmaları gerektiği irdelenmiştir. Son olarak, 11 farklı bilim insanının sunmuş olduğu, mekânı kaliteli yapan kriter, göstergeler ve parametreleri incelenmiştir. Yapılan literatür araştırması ve incelenen, yorumlanan, birbiriyle ilişkisi kurulan kriterler neticesinde kentsel açık mekân kalitesini ölçmeye yönelik kavramsal bir model önerisi sunulmuştur. Model doğrultusunda bir mekânı kaliteli yapan 3 kriter önerilmiş olup bunlar "Konfor, Çekicilik ve Kimlik"dir. Bu kriterlerin göstergeleri, bir mekânı kaliteli yapan mekânsal nitelikler olup bunlar "erişilebilir, bakımlı ve onarımlı, ergonomik, güvenli, algılanabilir, iklime uygun, sosyal ve imgesel anlama sahip, yere özgü değerler taşıyan, özgün bir forma sahip, çeşitlilik barındıran, biçimsel olarak estetik ve canlı " olarak belirlenmiştir. Çalışmanın üçüncü sorusu olan, Cumhuriyet Caddesi'nin bu niteliklere sahip olup olmadığını ve ne düzeyde sahip olduğunu ölçebilmek amacıyla, modelde göstergeleri ölçebilmek adına oluşturulmuş 108 parametreden yola çıkarak 26 analizden oluşan 6 analiz seti oluşturulmuştur. Bu analizlerde ölçülen parametreler 5'li likert skalasına göre, çok kötü (-2), kötü (-1), ne iyi ne kötü (0), iyi (1), çok iyi (2) olacak şekilde puanlanmıştır. Parametrelerden gelen toplam puan göstergelerin puanını; göstergelerden gelen toplam puan ise kriterlerin puanını belirlemiştir; bu puanlar 5'li likert skalasına göre bölünerek kriterlerin kalite düzeyleri çok kötü, kötü, nötr, iyi ya da çok iyi olarak belirlenmiştir. Analiz setleri ulaşımaya yönelik analizler, biçim ve boyuta yönelik analizler, çeşitliliğe yönelik analizler, kent kimliği ve estetiğine yönelik analizler, teknik standartlara yönelik analizler ve kullanıcıya yönelik analizler olup bu analizlerde haritama, yaya ve taşıt sayımı, teknik çizim, anket, davranış gözlemi (doğrudan gözlem), fotoğraflama, zihin haritası ve kontrol listesi gibi çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Gösterim olarak şematik ve grafik gösterim, 3 boyutlu modelleme ve 2 boyutlu modelleme (enkesit ve boykesit) teknikleri kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, caddenin konfor kriteri açısından kalite düzeyi kötü, çekicilik kriteri açısından çok kötü ve kimlik kriteri açısından çok kötü olduğu tespit edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda caddenin konfor kriteri açısından kalite düzeyini düşüren en büyük niteliksel eksikliğin erişilebilirlik ve kentsel açık mekân elemanlarının eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Caddenin çekicilik kriteri açısından kalite düzeyini düşüren en büyük niteliksel eksiklik ise algılanabilir ve biçimsel açıdan estetik olmaması gerek mekânsal gerekse işlevsel çeşitlilik sunmamasıdır Caddenin çekiciliğini düşüren bir diğer problem farklı davranış ve aktivitelere imkân verecek mekânsal biçimlenişlere sahip olmamasıdır. Caddenin xiii kimlik kriteri açısından kalite düzeyini düşüren niteliksel eksiklikler ise yere özgü mimari ya da doğal değerlere sahip olmayışıdır. Bununla birlikte cadde, diğer caddelerden ya da kentin diğer kısımlarından ayırtırlabilecek özgün bir forma sahip değildir. Gerek renk gerek malzeme gerek biçim ve boyutta gerekse sahip olduğu mekân elemanlarında bir konsept ve kompozisyon bulunmamaktadır. Değerlendirmeler

sonucunda Cumhuriyet Caddesi'nin, diğ er herhangi bir caddeden ayrıştırılamayacak kadar kimliksiz olduğı sonucu çıkarılmıştır. Yapılan tüm bu değerlendirmeler neticesinde, caddenin kalite düzeyi aldığı puanlar üzerinden çok kötü olarak belirlenmiş; caddenin, kullanıcıların mekânsal ihtiyaçlarını karşılamada yeterli niteliklere sahip olmadığı tespit edilmiştir. Cumhuriyet Caddesi'nin mekân kalitesinin arttırılması, kentlilerin o mekânda bulunmaktan ve mekânı kullanmaktan duyduğı memnuniyeti arttırarak kentlilerin yaşam kalitesinin arttırılmasına katkıda bulunacaktır. Bu sebeple tasarıma yönelik önerilerin sunulması amaçlanmış ve çalışmanın son araştırma sorusuna cevap aranmıştır. Cadde'nin kalite değerlendirmeleri ve yapılan çıkarımlar sonucunda, caddenin yeniden canlandırılarak kente ve kentliye kazandırılması gerektiğı d ş n l rek "yenileme ve sağlıklıştırma" müdahale biçimleri önerilmiş; bu müdahaleler doğrultusunda caddede kısmi yayalaştırma, Beşyol meydanında yayalaştırma, çalışma alanındaki niteliksiz yapıların yıkılması yoluyla alanda yeniden düzenleme ve tasarım, niteliğı iyi yapılarda cephe düzenlemeleri ve tasarım, mimari kimliğe sahip yapıların korunması ve restorasyonu tasarım politikaları olarak belirlenmiştir. Bu politikalar doğrultusunda caddenin işlevleri, formu ve caddede sunulması beklenen yerel yönetim hizmetlerine yönelik 3 kalite kriteri doğrultusunda mekânsal öneriler sunulmuştur. Çalışma, tüm kentsel açık mekânlarda uygulanabilecek kapsamda özgün bir kavramsal model sunmasıyla ve konu kapsamında örneklem alanda yapılan ilk çalışma olması açısından önem taşımaktadır. Çalışmada yapılan analizlerin ve kullanılan yöntem ve tekniklerin konuyla ilgili yapılacak bilimsel çalışmalara y n göstermesi; değerlendirme ve mekânsal önerilerin ise caddede yapılabilecek kentsel tasarım çalışmalarına rehberlik etmesi hedeflenmiştir.